

### **Поддерьогін А.М.,**

кандидат економічних наук, професор,  
завідувач кафедри фінансів підприємств  
ДВНЗ “Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана”

### **Корнилюк А.В.,**

аспірант кафедри фінансів підприємств  
ДВНЗ “Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана”

## **ІННОВАЦІЇ ТА ЇХ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ**

*Розглянуто взаємозв'язок інновацій та інвестицій із урахуванням основних положень теорії циклічності. Запропоновано напрями фінансового забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості України.*

*The authors consider interrelation between investments and innovations taking into account basic ideas of the cyclic theory. Also the ways of financial provision for innovation development of the Ukrainian food industry are suggested.*

**Ключові слова:** інвестиції, інновації, фінансове забезпечення, державна фінансова політика, конкурентоспроможність, теорія циклічності.

Харчова промисловість є важливою галуззю економіки України. Сьогодні на багатьох підприємствах галузі використовуються застарілі обладнання й технології, що негативно впливає на ефективність їх роботи. За таких обставин велике значення має забезпечення інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості, що передбачає розв'язання фінансових проблем, які стосуються залучення й використання інвестицій.

Питання інвестиційного й інноваційного розвитку економіки досліджували такі зарубіжні науковці, як Ю. Брігхем, В.В. Бочаров, Л. Гітман, Є.В. Нагашев, Є.С. Стоянова, У.Ф. Шарп, Ю.В. Яковець, та ін. Серед вітчизняних учених вагомий внесок у дослідження питань інноваційного розвитку й інвестиційної привабливості промисловості України зробили В.М. Геєць, Т.В. Майорова, Л.І. Нейкова, А.А. Пересада, В.Г. Федоренко, інноваційного розвитку харчової промисловості — Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, Е.І. Шелудько.

Разом із тим питання фінансування інноваційних проектів та забезпечення їх результативності з урахуванням особливостей економічного розвитку України досліджено недостатньо. У зв'язку з цим метою даної статті є обґрунтування напрямів інвестиційної діяльності, спрямованої на впровадження інновацій у харчовій промисловості України. Зазначена мета досягається шляхом вивчення взаємозв'язку інвестицій та інновацій на основі теорії циклічності, аналізу впровадження інновацій у харчовій промисловості України та обґрунтування напрямів інвестиційно-інноваційного розвитку галузі.

© Поддерьогін А.М., Корнилюк А.В., 2009

Економічне зростання є основою поступального розвитку країни, дає змогу нарощувати виробничий потенціал, реалізувати економічні й соціальні програми. Його прискоренню великою мірою сприяють розробка і впровадження інновацій, що є пріоритетною складовою загальної економічної стратегії. Останніми роками накопичилося багато проблем, які стримують розвиток економіки в цілому й харчової промисловості зокрема. Це низький технічний і технологічний рівень виробництва, слабкі конкурентні позиції вітчизняних підприємств, недостатні темпи оновлення основних засобів, високі енерго- й матеріалоемність виробничих комплексів та ін. Розв'язання окреслених проблем потребує запровадження заходів із прискорення інноваційної діяльності.

Особливу увагу варто приділити питанню фінансування розвитку інновацій, яке в Україні не здійснюється в належній мірі. Нераціональною є структура інноваційних витрат (продуктові інновації переважають над процесними), а обсяги науково-технічних робіт — недостатніми. Потребують розширення програми державного фінансування розвитку науки й техніки. Отже, для забезпечення нарощування інвестиційного потенціалу необхідна цілеспрямована державна підтримка.

Джерелами фінансування інноваційної діяльності є, зокрема, такі:

- 1) власні фінансові ресурси суб'єктів господарської діяльності (амортизаційні відрахування, чистий прибуток, інші надходження);
- 2) кошти, залучені на фондовому ринку (шляхом емісії й розміщення корпоративних прав, боргових цінних паперів, депозитарних розписок та залучення інвестицій в інших формах);
- 3) позики (банківські кредити, комерційні кредити, державні позики, кредити міжнародних фінансових організацій);
- 4) видатки державного й місцевих бюджетів, а також державних цільових фондів (у вигляді фінансування, асигнування, дотування);
- 5) інші джерела (благодійні внески, допомога).

Переважає більшість інвестицій у інноваційні проекти в Україні, у тому числі в харчовій промисловості, здійснюються за власні кошти суб'єктів підприємницької діяльності. Ресурси, залучені на фондовому ринку, а також довгострокові позики комерційних банків є незначними, а видатки державного й місцевого бюджетів, включаючи державні цільові фонди, — недостатніми. Для прискорення інноваційного розвитку потрібно істотно збільшити його фінансування та стимулювати розробку й запровадження інноваційних проектів.

Ми погоджуємося з думкою російських науковців Ю.В. Яковця і Б.Н. Кузика, що “інновації — це душа інвестицій, без інновацій капітальні вкладення можуть виявитися неефективними чи навіть шкідливими, продовжуючи життя неконкурентоспроможним товарам”<sup>1</sup>. У сучасних умовах функціонування підприємств харчової

<sup>1</sup> Россия — 2050: стратегия инновационного прорыва / Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец. — 2-е изд., доп. — М.: ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2005. — С. 382.

промисловості, коли головним критерієм успіху є конкурентоспроможність продукції на ринку, інвестувати кошти в екстенсивний розвиток є помилкою, яка зрештою може призвести до втрати частки на ринку, а отже і прибутку.

Дослідження проблем фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств передбачає розгляд теоретичних питань взаємозв'язку інновацій і виробничої діяльності підприємств. Так, основоположник вчення про інновації австрієць Й. Шумпетер розумів під ними насамперед поєднання вже існуючих факторів виробництва в новий спосіб, створення нових комбінацій<sup>2</sup>. Він виділяв 5 типів інновацій:

- випуск нової або істотно поліпшеної продукції;
- освоєння нових видів техніки й технологій;
- завоювання або створення нових ринків збуту;
- відкриття нових або отримання доступу до вже існуючих джерел сировини;
- створення нової промислової організації (наприклад, забезпечення монополії підприємства або позбавлення підприємства-конкурента такого статусу).

Впровадження інновацій є запорукою швидкого технічного й технологічного оновлення підприємства, зміцнення його конкурентних позицій. Американський учений Р. Фостер ілюструє це положення з допомогою S-подібної кривої, яка відображає взаємозв'язок інвестицій у інновації та їх результатів<sup>3</sup>.

На початковій стадії інвестування витрати значно перевищують надходження, але згодом тенденція кардинально змінюється. Об'єкт інноваційно-інвестиційних вкладень забезпечує прибуток на рівні вищому, ніж до цього. Так триває до того часу, поки впроваджена інновація (техніка, технологія тощо) не вичерпає себе (на графіку цей момент відображає верхня межа кривої). В таких випадках виникає технологічний розрив — момент зміни однієї технології іншою, сучаснішою.

П. Самуельсон, пояснюючи роль технічного прогресу у виробництві, зазначав, що в ринковій економіці технічного регресу бути не може, оскільки це суперечить самому принципу функціонування ринку. Стратегічним завданням підприємства є своєчасне виявлення таких розривів та здійснення інвестицій у інноваційну техніку й технологію.

У табл. 1 подано характеристику розвитку технологічних циклів згідно з дослідженнями Й. Шумпетера та Р. Фостера<sup>4</sup>.

Фахівці виділяють такі цикли інноваційної діяльності:

- короткострокові (3—4 роки), пов'язані з поліпшенням або модифікацією існуючих техніки й технології;

---

<sup>2</sup> Schumpeter J.A. Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. — New York; Toronto; London: McGraw-Hill Book Company, 1939. — P. 84.

<sup>3</sup> Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. В.И. Данилова-Данильяна. — М.: Прогресс, 1987. — С. 25.

<sup>4</sup> Там само. — С. 37.

Таблиця 1. Характеристика технологічних циклів

Період	Опис
1787—1842	Нововведення в текстильній промисловості
1843—1897	Розвиток залізничного транспорту, механізація виробництва
1898—1940	Розвиток хімічної промисловості, електричних приладів
1940—1990	Електроніка, управлінські технології

— середньострокові (9—11 років), які забезпечують заміну поколінь техніки й технологій;

— довгострокові (45—55 років), що супроводжуються зміною домінуючих технологічних укладів;

— наддовгострокові (2—3 століття), пов'язані зі зміною способів виробництва<sup>5</sup>.

Використання знань щодо типології і тривалості перелічених циклів на практиці надає можливість менеджерам підприємства краще пристосовуватися до ринкових умов, підвищувати конкурентоспроможність продукції. При цьому слід врахувати, що тривалість вказаних циклів скорочується внаслідок активізації інвестиційно-інноваційних процесів у переважній частині суб'єктів господарювання.

Економічні кризи сприяють виникненню та впровадженню інновацій. Підприємці прагнуть стабілізувати свою частку на ринку, не допустити скорочення грошових надходжень. Адже під час зниження попиту на ринку виграє те підприємство, яке має конкурентну продукцію за співвідношенням ціни та якості, оптимізації якого сприяють саме інновації.

Таким чином, з огляду на застарілість техніки й технологій, що застосовуються на підприємствах харчової промисловості України, вважаємо за потрібне наголосити на важливості саме інноваційної форми інвестування. Це дасть змогу збільшити частку продукції харчової промисловості на вітчизняному і світовому продовольчих ринках. Адже підприємства, які оновлюють виробництво, здобувають переваги перед конкурентами, які не впроваджують інноваційні технології.

В Україні обсяг фінансування інновацій у 2007 році становив 0,85 % ВВП, що є досить низьким показником порівняно з розвинутими країнами. Зокрема, у країнах ЄС він того ж року дорівнював 1,7 %, а на 2010-й планується 3 % ВВП. Витрати з держбюджету на фінансування Державного агентства з інвестицій та інновацій є недостатніми: на 2008 рік було заплановано 329,4 млн грн, а на 2009-й — лише 29,7 млн грн. До того ж запланованого у 2008-му обсягу фінансування досягнуто не було: рівень його виконання становив близько 8,3 % (27,3 млн грн). Безпосередньо на фінансування інноваційної діяльності було спрямовано лишень 3,6 % від зазначеної суми, або 982,8 тис. грн<sup>6</sup>. Очевидно, що з такими обсягами

<sup>5</sup> Инновационный тип развития экономики: Учеб. / Под общ. ред. А.Н. Фоломьева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во РАГС, 2008. — С. 83.

<sup>6</sup> Кузнєцов К. Криза руйнує інноваційний розвиток в Україні // Економічна правда від 20.05.2009: [Електр. ресурс]. — <http://www.epravda.com.ua/publications/4a140101ed7dd/>

державного фінансування інвестицій та інновацій досягти значних позитивних зрушень у економіці держави, в тому числі в харчовій промисловості, неможливо. Слід зазначити також про те, що не виконуються державні плани з надання капітальних трансфертів організаціям, не використовується механізм внутрішніх кредитів для інноваційних підприємств, а система податкових пільг в Україні є неефективною.

Протягом 2004—2007 років у харчовій промисловості України зросли темпи оновлення основного капіталу. Завдяки цьому рівень зношеності основних засобів дещо знизився, а саме з 56 % у 2004 році до 45,5 % у 2007-му, хоча все одно залишається досить високим. Разом із тим варто зауважити, що зношеність основних засобів у харчовій промисловості є значно меншою, ніж у промисловості в цілому (табл. 2).

**Таблиця 2. Динаміка показників використання основних засобів у харчовій промисловості України, 2004—2007 роки**

Показник	2004	2005	2006	2007
Вартість основних засобів, млн грн	40 778	40 763	47 221	57 037
Вартість уведених у дію нових основних засобів, млн грн	3139	4392	4845	7203
Індекс оновлення основних засобів, %	108,2	139,9	110,3	148,7
Вартість ліквідованих основних засобів, млн грн	216	293	228	288
Ступінь зношеності основних засобів у харчовій промисловості, %	56,0	49,8	48,3	45,5
Ступінь зношеності основних засобів у промисловості в цілому, %	58,6	58,2	58,6	59,3

*Джерело:* дані Державного комітету статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

На наше переконання, надалі харчова промисловість України повинна розвиватися на основі істотного технічного й технологічного оновлення підприємств. І таке оновлення має здійснюватися виключно інтенсивним шляхом, тобто не за рахунок нарощення основного капіталу, а насамперед підвищення його якості. Основою сучасної парадигми інвестування в харчову промисловість повинна бути концепція не наздоганяючого, а випереджального розвитку.

Аналіз розподілу загального обсягу витрат на інноваційну діяльність на підприємствах харчової промисловості України у 2007 році показав, що переважна їх частина (87 %) спрямовувалася на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення<sup>7</sup>. На нашу думку, необхідно збільшити частку витрат на НДР, яка зараз перебуває на критично низькому рівні (1,7 %): індивідуальні науково-дослідні розробки допоможуть врахувати специфіку конкретного підприємства при впровадженні інноваційної техніки, налагодженні виробничого процесу, випуску нової продукції. Й передусім зусилля повинні спрямовуватись на підвищення якості й безпечності продуктів харчування, без яких неможливо збільшити частку нашої держави на зовнішніх ринках харчових продуктів.

<sup>7</sup> *Поддєрьогін А.М., Корнилюк А.В.* Фінансовий стан та інвестиційна привабливість підприємств харчової промисловості України // Економіка і регіон. — 2009. — № 1. — С. 97.

Аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності в харчовій промисловості у 2007 році дає підстави стверджувати, що інноваційна діяльність підприємств забезпечується в основному за рахунок їхніх власних коштів<sup>8</sup>. Отже, підприємства харчової промисловості мають власні фінансові ресурси, водночас для повного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності цих ресурсів не достатньо.

Як свідчать дані Держкомстату, у 2008 році підприємства харчової промисловості України зазнали збитків на суму 5026,2 млн грн, а за 5 місяців 2009-го — отримали прибуток у розмірі 2945,6 млн грн. При цьому спостерігалася тенденція до збільшення частки збиткових підприємств: протягом січня — травня 2009 року вона зросла до 40,8 % (у 2008-му — 38,3 %) <sup>9</sup>. Таким чином, для близько 40 % вітчизняних підприємств досліджуваної галузі використання прибутку для забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності є неможливим. У 2007 році 20,2 % інвестицій у інноваційні проекти здійснювалися також за рахунок кредитів <sup>10</sup>. Утім, в умовах істотного обмеження банківського кредитування промисловості через фінансову кризу позикові кошти не відіграватимуть значної ролі в забезпеченні інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств.

Дефіцит фінансових ресурсів для поживлення інвестиційно-інноваційної діяльності в умовах економічної кризи позначився на обсягах інвестицій у основний капітал підприємств харчової промисловості: за даними Державного комітету статистики за січень — березень 2009 року вони знизилися на 51,7 % порівняно з відповідним періодом 2008-го. З урахуванням мультиплікаційного ефекту зменшення інвестиційних вкладень призведе до скорочення доходів підприємств і ресурсів для інвестування. Разом із тим у харчовій промисловості зафіксовано найнижчий за цей період рівень падіння виробництва порівняно із промисловістю України в цілому — 0,9 % <sup>11</sup>.

Завдяки інвестиційній привабливості підприємств харчової промисловості, що забезпечується стійким попитом на її продукцію в державі та потужним експортним потенціалом галузі, значного мультиплікативного ефекту (тобто збільшення приросту доходу на величину, більшу за приріст початкових вкладень) можна очікувати від залучення іноземних інвестицій, які позитивно вплинуть на прибутковість підприємств (адже іноземні інвестиції зазвичай вкладаються у високоефективні проекти), а також сприятимуть підвищенню довіри банків до них. До того ж розвиток харчової промисловості як прямо, так і опосередковано впливає на економічний розвиток держави в цілому. Прямий вплив проявляється у зростанні ВВП, сплати податків, забезпеченні робочих місць, опосередкований — у використанні продуктів харчування для забезпечення працездатності населення.

<sup>8</sup> Поддєрьогін А.М., Корнилюк А.В. Знач. праця. — С. 98.

<sup>9</sup> Офіційний сайт Державного комітету статистики України. — <http://www.ukrstat.gov.ua>.

<sup>10</sup> Там само.

<sup>11</sup> Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму? — К.: НІСД, 2009. — С. 10.

Загалом державна фінансова політика сприяння інноваційній діяльності має бути спрямована на:

- стимулювання збільшення обсягів власних коштів підприємств, що витрачаються з метою активізації інноваційної діяльності;
- нарощування потенціалу державного фінансування інновацій;
- збільшення обсягів кредитування інноваційних проектів;
- створення умов для нарощування інвестицій на інноваційно активних підприємствах.

Підсумовуючи викладене, можна дійти таких висновків.

1. Забезпечення динамічного розвитку харчової промисловості України, зміцнення її конкурентних позицій на вітчизняному й зарубіжному ринках потребує значного збільшення інвестицій, спрямованих на впровадження інновацій, проведення технічного й технологічного оновлення підприємств.

2. Основним фінансовим джерелом забезпечення інноваційної діяльності підприємств досліджуваної галузі є їхні власні кошти. Хоча вагома частка інвестицій у інноваційні проекти здійснювалася також за рахунок кредитів, в умовах істотного обмеження банківського кредитування промисловості це джерело відіграє незначну роль.

3. Для зростання обсягів інвестицій у харчову промисловість, спрямованих на прискорення інновацій, необхідне державне стимулювання примноження власних коштів підприємств, що інвестуються в інноваційні проекти, шляхом запровадження податкових пільг. Актуальним є збільшення державного фінансування інновацій через нарощення обсягів кредитування високоефективних інноваційних проектів, основною метою яких є зміцнення конкурентоспроможності харчової продукції на вітчизняному й закордонному ринках збуту.